

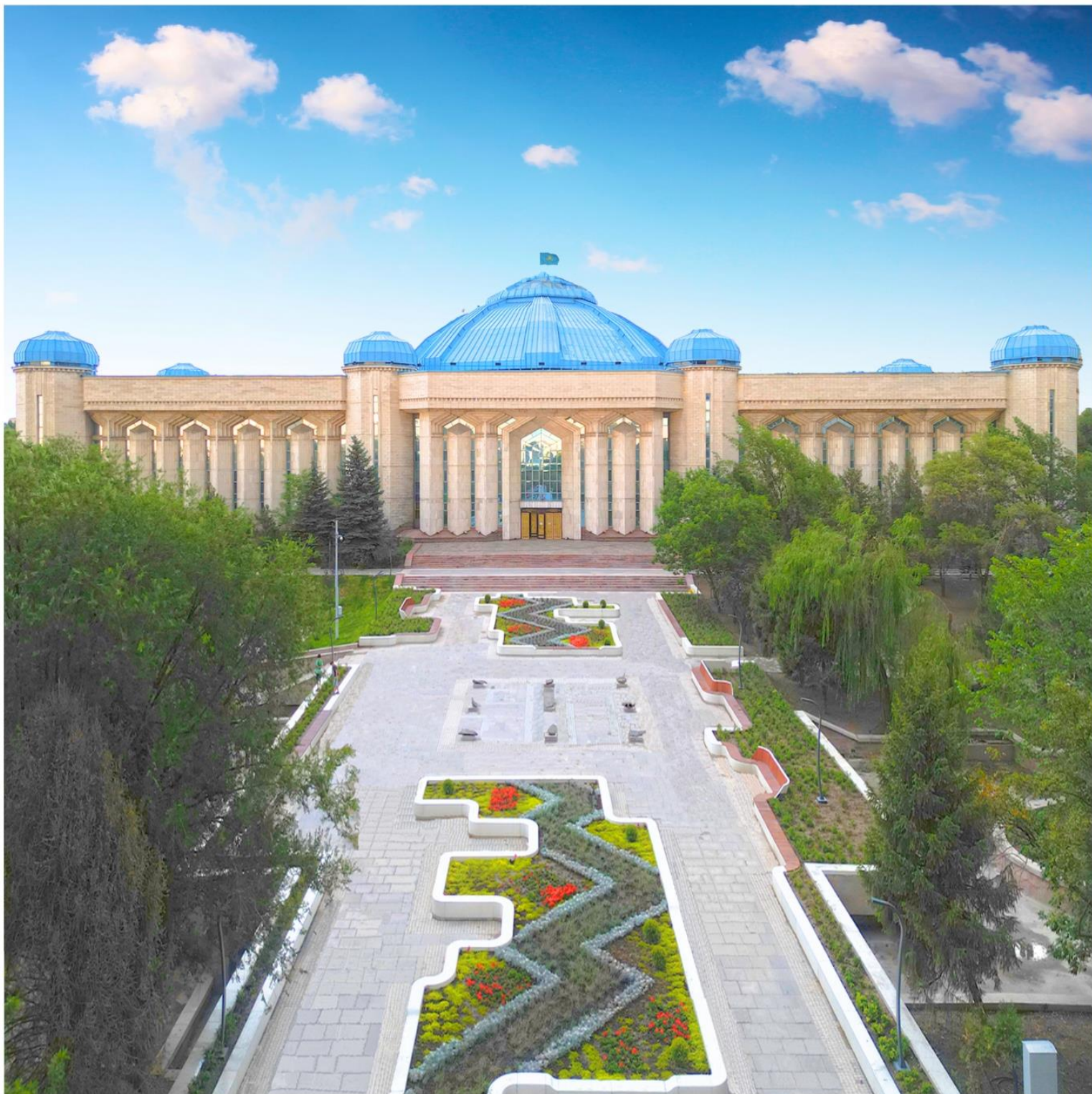
ISSN: 2960-0049
ISSN-L: 2958-5376

MUSEUM.KZ

ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ • НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ • SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

3(11)2025

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫ ТҰРМЫСЫНДАҒЫ ӘДЕТ-ҒҰРЫП, САЛТ-САНА ТҮРЛЕРІ (ҚР МЕМЛЕКЕТТІК ОРТАЛЫҚ МУЗЕЙІ ҚОРЫНДАҒЫ Ә. ЫСҚАҚОВ ҚОЛЖАЗБАСЫ НЕГІЗІНДЕ ҚЫСҚАША ЭКСКУРС)

Ж.А.Орынбекова

ҚР Мемлекеттік орталық музейі (Қазақстан)

Аңдатпа. Мақалада ҚР Мемлекеттік орталық музейінің қорында сақтаулы Әрхам Ысқақовтың (1885-1962) «Қазақтың өмірінде болған әдет, ғұрып, салт, сана» қолжазбасына шолу жасалады. Ұлы Абай әлемін терең тануға мүмкіндік берген, мол мұрасын жинау, сақтау, қалыптастыруға бүкіл ғұмырын арнаған Әрхам Кәкітайұлының естелік жазушы ғана емес, сонымен қатар қазақтың дәстүрлі өмір салтын сипаттаған этнографиялық дерек көзі екендігіне назар аудартады.

Қазақтың ұлттық құндылықтарын, әдет-ғұрпын, этномәдени болмысын зерттеуші, қамқоршы ретіндегі қызметі талданады. Қолжазбада сипатталған дәстүрлі қазақы ортада қолданыста жүрген халқымыздың салт-дәстүрлерін ұрпақтан ұрпаққа жеткізуге, ұлттық мәдениеттің сақталуына ықпалы сөз етіледі. Оның ұлттық болмысты, салт-дәстүрді, мәдени құндылықтарды жаңғыртуға бағытталған еңбегіне көңіл бөлінеді. Қолжазбадағы салт, дәстүрге байланысты сипаттамалары мен оған қатысты авторының түсініктемелері беріледі. Қолжазбаның дәстүр, әдет-ғұрып, өнер түрлері мен тұмыс-тіршілігі арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан сан ғасырлық мұраны келешекке жеткізуде қосқан үлесі қарастырылған.

Еңбектің маңыздылығы: рухани мұраны бағалау, ұрпақтың бойына сіңіруде, атап айтқанда, білім беру мекемелеріндегі рухани-адамгершілік тәрбие беруде көмекші материалдардың бірі бола алады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Жұмыс барысында ҚР Мемлекеттік орталық музейі қоры, ҚР Ұлттық кітапханасы материалдары, «Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейі қорындағы бірегей қолжазбалар мен басылымдар» ғылыми каталогы (Алматы, 2011), қазақ этнографиялық атаулары жайлы ғылыми жарияланымдар басшылыққа алынды. Зерттеу, салыстыру әдісі қолданылды.

Қолжазбадағы бөлімдер топтастырылып, жүйеленді.

Тірек сөздер: Әрхам Кәкітайұлы Ысқақов, салт, дәстүр, әдет, ғұрып, рухани тәрбие.

Сілтеме жасау үшін: Орынбекова Ж.А. Қазақ халқы тұрмысындағы әдет-ғұрып, салт-сана түрлері (ҚР Мемлекеттік орталық музейі қорындағы Ә. Ысқақов қолжазбасы негізінде қысқаша экскурс) // MUSEUM.KZ. 2025. №3 (11), 43-50 бб. DOI 10.59103/muzkz.2025.11.05

ТИПЫ ОБЫЧАЕВ, ТРАДИЦИЙ В ЖИЗНИ КАЗАХСКОГО НАРОДА (КРАТКИЙ ЭКСКУРС НА ОСНОВЕ РУКОПИСИ А. ЫСКАКОВА ИЗ ФОНДОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО МУЗЕЯ РК)

Ж.А.Орынбекова

Центральный государственный музей РК (Казахстан)

Аннотация. В статье рассматривается рукопись Архама Ыскакова (1885-1962) «Қазақтың өмірінде болған әдет, ғұрып, салт, сана», хранящаяся в фонде Центрального государственного музея Республики Казахстан. Обращается внимание на то, что Архам Какитайұлы, посвятивший всю свою жизнь собиранию, сохранению и формированию своего богатого наследия, был не только мемуаристом, но и этнографическим источником, описывающим традиционный казахский образ жизни.

Анализируется его деятельность как исследователя и хранителя казахских национальных ценностей, обычаев и этнокультурной идентичности. Обсуждается вклад

рукописи в сохранение национальной культуры и передачу обычаев и традиций нашего народа, которые используются в традиционной казахской среде. Особое внимание уделяется его работе, направленной на возрождение национальной идентичности, обычаев и культурных ценностей. В рукописи приводятся описания, связанные с традицией, и комментарии автора, относящиеся к нему. Рассматривается вклад рукописи в сохранение многовекового наследия, передаваемого из поколения в поколение через традиции, обычаи, формы искусства и образ жизни.

Значимость работы: она может быть одним из вспомогательных материалов при оценке духовного наследия, внедрении его в сознание поколений, в частности, при обеспечении духовно-нравственного воспитания в образовательных учреждениях.

Материалы и методы исследования. В ходе работы были использованы материалы фонда Центрального государственного музея РК, Национальной библиотеки РК, научный каталог «Редкие рукописи и издания в фондах Центрального государственного музея Республики Казахстан», научные издания по казахским этнографическим наименованиям. Использован метод исследования и сравнения.

Разделы рукописи сгруппированы и систематизированы.

Ключевые слова: Архам Какитайұлы Ыскаков, обычаи, традиции, обряды, духовное воспитание.

Для цитирования: Орынбекова Ж.А. Типы обычаев, традиций в жизни казахского народа (краткий экскурс на основе рукописи А. Ыскакова из фондов Центрального государственного музея РК) // MUSEUM.KZ. 2025. №3 (11), с. 43-50. DOI 10.59103/muzkz.2025.11.05

TYPES OF CUSTOMS AND TRADITIONS IN THE LIFE OF THE KAZAKH PEOPLE (A BRIEF OVERVIEW OF A. ISKAKOV'S MANUSCRIPT FROM THE FUND OF THE CENTRAL STATE MUSEUM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN)

A.Zh. Orynbekova

Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abstract. The article examines the manuscript by Arkham Isakov (1885–1962) titled «Қазақтың өмірінде болған әдет, ғұрып, салт, сана», which is preserved in the collection of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan. Attention is drawn to the fact that Arkham Isakov, who dedicated his entire life to collecting, preserving, and shaping his rich heritage, was not only a memoirist but also an ethnographic source describing the traditional Kazakh way of life.

The article analyzes his role as a researcher and guardian of Kazakh national values, customs, and ethno cultural identity. The contribution of the manuscript to the preservation of national culture and the transmission of the customs and traditions of our people, which are practiced in the traditional Kazakh environment, is discussed. Special emphasis is placed on his efforts aimed at the revival of national identity, customs, and cultural values. The manuscript contains descriptions related to the tradition and the author's comments related to it. The manuscript's role in preserving centuries-old heritage passed down from generation to generation through traditions, customs, forms of art, and lifestyle is explored.

The significance of this work lies in its potential use as supplementary material in assessing spiritual heritage and embedding it in the consciousness of future generations, particularly in the context of providing spiritual and moral education in educational institutions.

Materials and methods of research. The study utilized materials from the collection of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan, the National Library of the Republic of Kazakhstan, the scientific catalog «*Rare manuscripts and editions from Central State Museum collections of the Republic of Kazakhstan*», encyclopedias, and academic publications on Kazakh ethnographic terminology. The research and comparative methods were applied.

The sections of the manuscript were grouped and systematized.

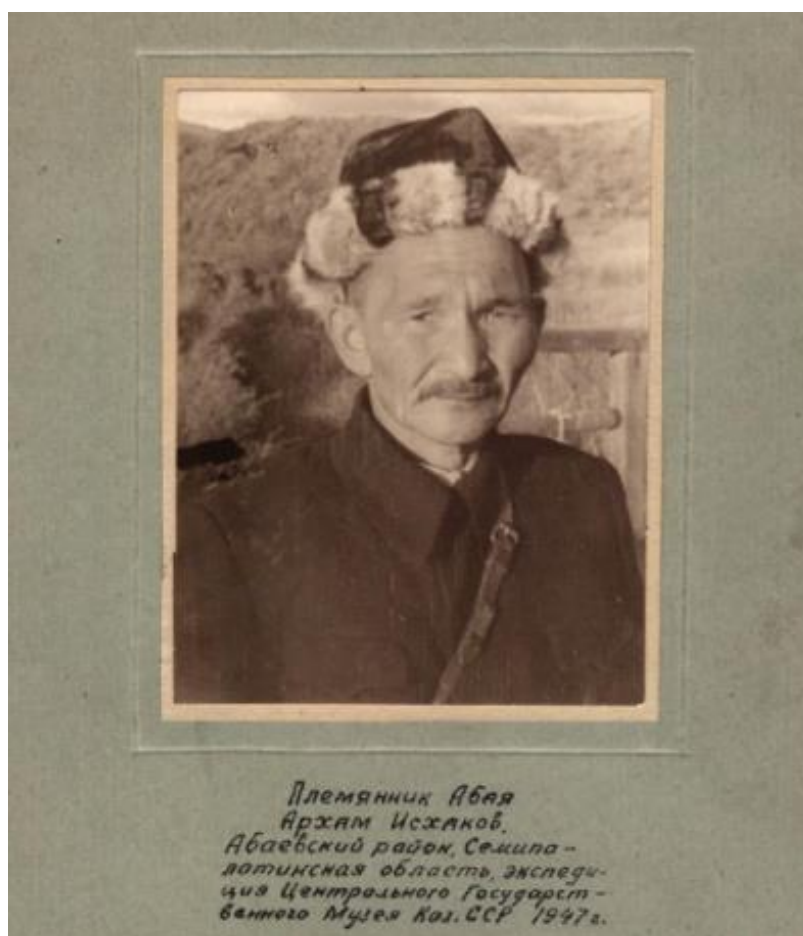
Keywords: Arkham Isakov, customs, traditions, rituals, spiritual education.

For citation: Zhanna Orynbekova. Types of customs and traditions in the life of the kazakh people (a brief overview of A. Isakov's manuscript from the fund of the Central state museum of the Republic of Kazakhstan) // MUSEUM.KZ. 2025. №3 (11), pp. 43-50. DOI 10.59103/muzkz.2025.11.05

Кіріспе. Мәдени жаһандану жағдайында өзінің өткенін білу және құрметтеу арқылы адамдар болашаққа сеніммен қарай алады. Қазақ халқының әдет-ғұрпы, дәстүрі төл мәдениетімен, тарихымен тығыз байланысты. Дала өмірінің сан ғасырлық үйлесімділігін, даналығын көрсететін қазақ мәдениеті салт-дәстүрге, әдет-ғұрыпқа бай. Халқымыз өзінің салт-дәстүрін, ғұрпын ұрпақтан ұрпаққа жеткізе отырып, қоғамдағы әлеуметтік мәселелерді ата жолымен ұтымды шешіп отырған. Халқымыздың салт-дәстүрі жай ғана ырым емес, өткенімізді, бүгінді және болашақты байланыстыратын мұра. Бүгінгі таңда этнографиялық зерттеулер бұл мұраны сақтай отырып, ұлттық болмысымызды нығайтып, болашақ ұрпақты тәрбиелеуде көмек болады. «Уықты басқұр ұстайды, халықты дәстүр ұстайды» деген ақиқат тұрғысынан қарағанда, қазақтың тұрмыс-тіршілігімен, дүниетанымымен тығыз байланысты әдет-ғұрпы ұлттық тұтастығымызды сақтауда зор маңызға ие.

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейінің фотоқұжаттар қорында сақталған Әрхам Кәкітайұлы Ысқақовтың «Қазақтың өмірінде болған әдет, ғұрып, салт, сана» атты қолжазба еңбегі жаһандану жағдайындағы ұлттық бірегейлікті сақтауда, бай қазынамызды оқу, зерттеу кезінде құнды мағлұмат беретін дереккөздердің қатарына жатады.

Талқылау. Қазақ әдебиеттану ғылымында Абайтанудың арнаулы ғылыми сала ретінде дамуында елеулі рөл атқарған жандардың бірі – Абайдың мол мұрасынан нәр алып, тәрбиесін көрген Әрхам Ысқақов (Сурет 1).

Сурет 1. ФДФ 6485. Әрхам Кәкітайұлы Ысқақов. 1947 ж. 9х12 см.
(ҚР Мемлекеттік орталық музейі қорынан)

Әрхам Кәкітайұлы Ысқақов (1885-1962) – Шыңғыстау өңіріндегі Ақшоқы қыстауында Абайдың туған інісі Ысқақтың баласы Кәкітайдың отбасында дүниеге келген. Қазақтың салты бойынша атасы Ысқақтың бауырында өсіп, тәрбиеленген Әрхам ауыл аралары жақын, қатар қыстап, жайлап отырғандықтан Абайдың да алғашқы немересіндей болып өседі. «Мен көп жылдар Абайдың тәрбиесінде болдым. Сондағы көрген-білгенімді ақынның жақыны, ағайыны, достары, алыс, араз адамдарын да көріп, кезінде олардың да әңгімелерін тындап, жылдар бойы ішке түйіп келдім» – деп жазады естелігінде [Ысқақов, 2020: 172].

Әрхамның талабын байқаған Абай оны қайда барса да қасынан тастамай ертіп жүреді. Абай ауылындағы өнерпаздардың, ақындардың, жыршылардың, тоғызқұмалақ, дойбы ойыншыларының ортасында болғандықтан, ақынның өлеңдерін жаттап өсумен қатар, өзі де өлең шығарып, ән салады. Дойбы, тоғызқұмалақ ойындары бойынша өткен жарыстарда жүлделі орындарды иеленіп, 1952 жылы Орта Азия бойынша чемпион болады.

Ұлы бабасының мұрасын зерттеуде барын салып, орасан зор еңбек сіңірген, Семейдегі Абай музейінің негізін қалауға атсалысқан Әрхам Кәкітайұлының ақын шежіресі, ақын ұрпақтары туралы деректерді нақтылауда қосқан үлесі ерекше. Хакім Абайдың кейінгі өмірін, жүріс-тұрысын, жазған тағылымдарын көзімен көріп, құлағымен естіген Әрхам ақын жайында, оның өмір салты, қоршаған ортасы туралы құнды деректердің қайнар көзі болды. Ұзақ жылдар жинаған материалдар негізінде «Абайдың өмір жолы» атты құнды өмірбаяндық деректерді қамтитын жеке кітап жазды. Әрхамның өміріндегі тағы бір маңызды факт: оның орындауындағы Абай әндерінің 30-ға жуық нұсқасын Латиф Хамиди мен Борис Ерзакович нотаға түсірген.

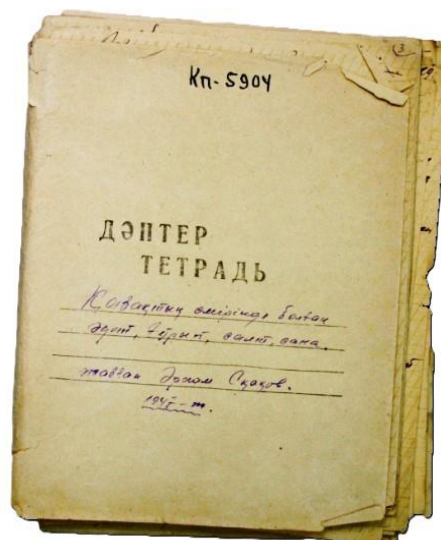
Жастайынан өткен Абай мектебі Әрхам Кәкітайұлының дүниетанымын қалыптастырумен қатар, халықтық әдет-ғұрыпқа қызығушылығын арттыруға ықпал етті. «Міне, мен сол өмір шындығынан өзегіме түскен, сары майдай сақтап келген азды-көпті байлығымды ұрпағыма өткен дүниеден әкелген базарлық ретінде қалтқысыз қалдырып кеткім келеді» – деген ол өзінің жазбаларында тек Абай өмірін сипаттап қана қоймай, сонымен қатар қазақ қоғамының тұрмысын, дәстүрін, күнделікті өмірде, жиын-тойда қолданылатын салтын терең баяндаған [Ысқақов, 2020: 172a].

Ал, енді Әрхам Кәкітайұлының қазақ халқының жылдар бойы қалыптасқан рухани байлығы – әдет-ғұрпы, салт-дәстүрін жинақтап, болашаққа жеткізу жолында жазған «Қазақтың өмірінде болған әдет, ғұрып, салт, сана» деп аталатын еңбегі туралы әркім біле бермейді.

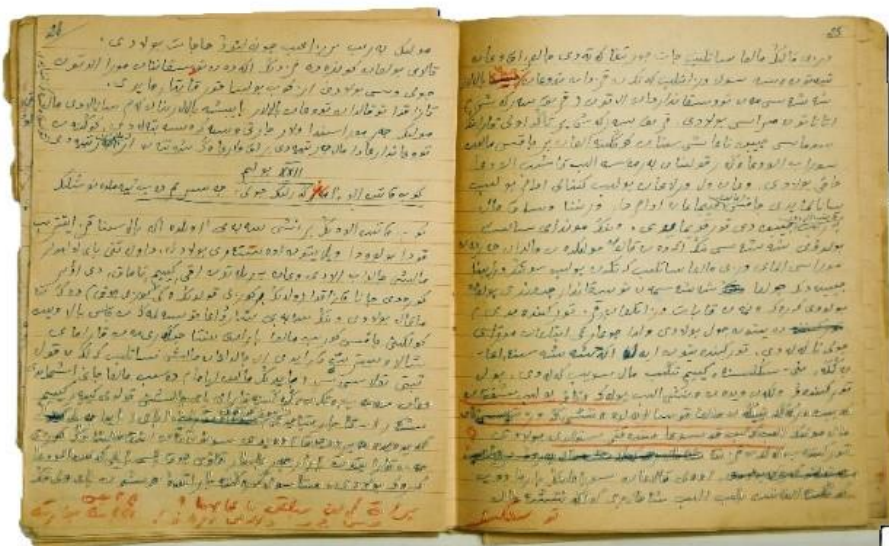
1947-1948 жылдары ҚазССР Мемлекеттік орталық музейі (қазіргі ҚР MOM) директоры болған Ә.Жиреншиннің жетекшілік етуімен «Социалистік мәдениеттің оңтайлы әсерінде дамып келе жатқан жаңа колхоздардың тұрмыс-тіршілігі» деген саяси ұранмен Қазақстанның бірқатар өлкелеріне қазақ тарихы мен этнографиясы байланысты бірнеше мәрте арнайы ғылыми экспедициялар ұйымдастырылды.

«Экспедиция құрамында Ә. Жиреншин, Ә. Марғұлан, Ә. Қастеев және фотосуретші-кинооператор болды (өкінішке орай, фотосуретші-кинооператордың аты-жөні туралы мәлімет табылмады). Аталмыш экспедициялардың ғылыми нәтижелері табысты болды: қазақ халқының тарихы, этнографиясы, әдебиетіне қатысты алуан түрлі жәдігерлерді – біршама ескі қолжазбалар мен кітап басылымдарды жинаған. Бұл музейдің қолжазба қорын байытуда ерекше үлес қосты» [Асанова, 2006: 273]. 1947 жылы Семей, Павлодар, Қарағанды және Қостанай облыстарынан ескі қолжазбалар мен басылымдар жиналды. Музейдің қорын байытуда үлес қосқан түрлі экспонаттармен бірге Әрхам Кәкітайұлы Ысқақовтың (1885-1962 жж.) 1947 жылы қазақ тілінде, араб және кирилл жазуымен жазған «Қазақтың өмірінде болған әдет, ғұрып, салт, сана» атты қолжазбасы (КП 5904) қорға қабылданды [Әлімбай, 2011: 9].

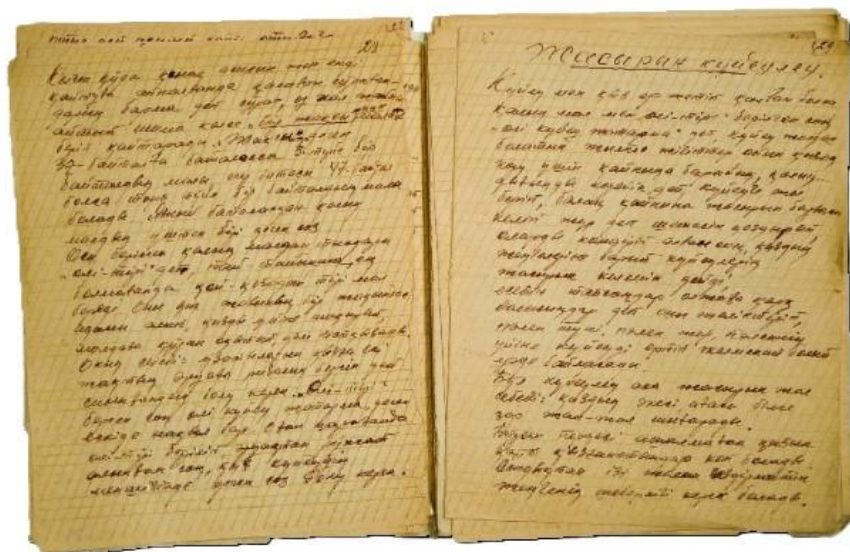
ҚР Мемлекеттік орталық музейінің фотоқұжаттар қорында сақтаулы бұл қолжазба 1947 жылы араб және кирилл әріптерімен қазақ тілінде оқушы дәптеріне жазылған. Өлшемі: 16x20x1 см. Көлемі: 51 бет. Бұрын еш жерде жарияланбаған (Сурет 2, 3, 4).

Сурет 2. КП 5904. Ә.К.Ысқақов. «Қазақтың өмірінде болған әдет, ғұрып, салт, сана» атты қолжазбасы (ҚР Мемлекеттік орталық музейі қорынан)

Сурет 3. КП 5904 Қолжазбаның араб әріптерімен жазылған. (ҚР Мемлекеттік орталық музейі қорынан)

Сурет 4. КП 5904. Қолжазба кирилл әріптерімен жазылған. (ҚР Мемлекеттік орталық музейі қорынан)

Қолжазба 2011 жылы жарық көрген «Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейі қорындағы бірегей қолжазбалар мен басылымдар» ғылыми каталогына енген.

Еңбекте дәстүрлі қазақ ортасында сақталып, тікелей қолданылып отырған этнографиялық категориялар, атаулар жайында қызықты және құнды мәліметтер кеңінен қамтылған. Негізгі бағыты – қазақтың әдет-ғұрып, моральдық-этикалық нормаларын жүйелеу және сипаттау.

Ежелден сақталған дәстүрдің көрінетін негізгі салаларының бірі – отбасылық өмір. Отбасы қоғамның негізі саналатындықтан, оған үлкен мән беріліп, маңызды рәсімдер жасалады. Ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамытуға бағытталған еңбектегі «Ер балаға қыз айттыру, қарғы бау беру», «Құда түсіріп, киіп кигізу», «Қалың мал және «өлітірі» беру», «Жасырын күйеулеу», «Жыртыс салып, ілу алып, ұрын барып, қол ұстау», «Ақ киіз арттыру», «Отау көтеру, қыз ұзату ырымдары», «Келін түсіру, тойын жасау, үлестіру, келіннің бетін ашу», «Келіншек атанып, желек жамылу, кимешек-шаршы киіп қатын атану, енші алып, бөлек отау болу» деп аталған бөлімдерде ұлттық мәдениетті жақсы білетіндіктен салт түрлерін қарапайым тілде толық түсіндіреді. «Оның жыртыс деп аталуы келген күйеудің әкелген «кәде» ырымдарын көруге жиналған қыз жағының әйелдеріне сыбаға деп жыртып беретін тауар болғандықтан айтылуы керек», «Ол жыртысты бөлек бөлек орағанда арасына өрік-мейіз, құрт, бауырсақ сықылды тамақты қоса салады. Жыртысты көрген әйелдер көтеріп қалғанда арасынан жоғарғыдай тамақ шашылып, оны жас әйелдер, қыздар талапайлап, теріп алып жеп қуанысып қалады. Оның атын шашу деседі» - деген сияқты әр атауға толық анықтама беріп отырған. Құдаласқан екі тараптың бір-біріне беретін кәделерінің көлеміне де тоқталып өтеді. «Келген құда қонақ асысын жеп енді қайтуға айналғанда қалаған сұрағандарың бар ма деп сұрап, өз хал жайын айтып шама келсе» бір жақсының малын беріп қайтарады. «Жақсы» деген 37 байталға баталасса 3 түйе бір байталдың малы, егер батасы 47 байтал болса төрт түйе бір байталдың малы болады. Яғни баталасқан қалың малдың үштен бірі деген сөз. Осы берілген қалың малдан тысқары «өлі-тірі» деп, тай-тайынша, ең болмағанда, қой-қозыдай тірі мал береді. Оны қыз жағының бір жақын адамы алып, қызды үйіне шақырып, молдаға құран оқытып, дәм татқызады» [Ысқақов, 1947: 28].

«Күйеу мен қыз ер жетіп қалған болса, қалың мал мен «өлі-тірі» берілген соң «өлі күйеу жатар ма» деп, күйеу жігіт болатын жылпос жігіттер ойын қызық көру үшін қайныға барайық, қалыңдығыңды көрейік деп, күйеуге жел беріп, балаң қайнына жасырын барғысы келіп жүр деп шешесін қоздырып, оларды көндіріп алған соң қыздың жеңгесіне барып күйеулерің жасырын келемін дейді... деп уәде байласады» деп отау құрудағы жөн-жосықтың ретін нақтылап таратып береді [Ысқақов, 1947: 29].

Жастар арасында өтетін ырымдар «ұрыс-жанжал болмай, ойын-сауық, қызық ретінде жүргізілетінін» баса көрсетеді [Ысқақов, 1947: 9].

Өмірлік цикл рәсімдері – туылу, үйлену, жерлеу рәсімдері этнографиялық объектілер ғана емес, ұлттың адамгершілік бағдарын қалыптастыратын белсенді элементтер ретінде маңызды. Осы ретте, «Жарыс жазан», «Кіндік кесу, шүйінші сұрау», «Қалжа беру», «Шылдақана күзету және ойыны», «Балаға ат қосу (ат қою), көрімдік алу», «Баланы бесікке салу, бөлеу», «Баланың қырқынан шығуы», «Тұсау кесу», «Сүндетке отырғызу және той жасау», «Баланы ашамайға мінгізу», «Ауыл молдасына баланы оқуға беру» деп тақырыптарға бөлінген сипаттамалардың берері мол. Отбасына жаңа мүше келуіне байланысты салт бойынша орындалатын дәстүрлерді жүйелі түрде түсіндіреді.

Жас босанған анаға қалжа беру жайында қолжазбада егжей-тегжейлі баяндап көрсетеді: «Екі қабат әйелдің айы толуға таянғанда қалжаға соятын қойды тауып қою міндетті түрде болады. Туған баланы орап алысымен әйелді тазартып төсек салып жатқызады да, қалжа қойын сойып, оның төсін терісін баланың кіндігін кескен шешесіне береді. Қойдың басын, жамбасын, мойнын салып қазан асады. Ет бір қайнап көбігі бетіне шыққанда аз араластырып сорпадан бір аяқ құйып алады да, үстіне салқын су құйып аз тұз салып жылытып баланы шомылдырады. Ет піскен соң ауылдың ақсақалын үлкен бәйбішелерін шақырып басын ақсақалға, жамбасын бәйбішелерге беріп батасын алады.

Мойынның етін кесіп алып, сүйегін бөлектеп опырмай тұтас алады да әуелі жиылған әйелдің ішіндегі балалы бахытты болған кексе бәйбішеге тістетіп, одан кейін босанып әйелге тістетіп, сол ретпен барлығына шетінен бір бір тістетіп шығып, мойынның сүйегін керегенің басына іліп қояды» [Ысқақов, 1947: 5].

Ал, баланың кіндік шешесі туралы «кіндік кескен әйел баланың екінші шешесі есебінде саналады. «Жеті ай көтергенге тартпай, жерден көтеріп алғанға тартады» - деген мақал бар. Жас баланың жылауығын басқадай мінездерін, өзі кіндік шешесіне тартқан ғой десетін әйелдерде салт болады» деп «Кіндік кесу, шүйінші сұрау» бөлімінде түсіндіріп кетеді [Ысқақов, 1947: 4].

Қазақта өлімді шама-шарқынша қастерлеп ұзатқан. Ә. Ысқақов жерлеу әдет-ғұрпын барынша жүйелі түрде талдайды. «Өлген адамды жаназалау, пидия жүргізу, көр садақа беру, сүйекке түскенге киім беру, жыртас жырту, сый беру», «Өлгенге жылау, ат қою, шашын жайып, бет жырту, жоқтау», «Жетісін, қыркын беру, қатым шығару, дауыс айту, қаралы көшті алып жүру, ат тұлдап, найза тігу, бата оқу, аза салу», «Бейіт салу, найзасын сындырып, тұлдаған атты сойып, жылын беру, асты беріп, ат шаптыру» ғұрыптарының орындалуын түсіндіріп, кездесетін атауларға қысқаша түсінік беріп отырады.

Қазақтар үшін, мұра, салт-дәстүр, әдет-ғұрып бір-бірімен тығыз байланысты. Ежелден бабаларымыз дүние үшін талас-тартыс, дау-дамайлы әмеңгерлік, мұра бөлуді қалыптасқан жүйе бойынша реттеп, бекітіп қойған. Отбасы құндылықтарын сақтауда маңызды рөл атқаратын, уақыт сынынан өткен дәстүрлі мәдениеттің негізгі институттарының бірі құқық саласы бойынша Әрхам Кәкітайұлы «Жер бөлу, мұра бөлу ережелері», «Көп қатын алу, әмеңгерлік жолы, жесірім деп иемденушілік», «Әмеңгерлік, мұра үлесу тәртібі» деп жеке-жеке тоқталып кетеді.

Мысалы, әмеңгерлік жайында «Бұл тәртіпке елуден жасы асқан, ұлдары ержеткен әйел кірмейді, жалғыз-ақ ондай әйелдің жақын әмеңгерінің әйелі өліп қалып бойдақ жүрсе өз ықтиярымен үйіне кіргізіп алуына болады» деп кейбір ерекшеліктерді атайды [Ысқақов, 1947:45].

Сондай-ақ, ХХІ бөлімде отбасындағы кенже баланың, қыз баланың үлесі жайында түсініктемелермен толықтырылған.

«Абайдың інісі Әрхам – ақынжанды, нелер құнды тарихи әңгімелер айтады. Ол әңгімеші ғана емес, өзі де білікті зерттеуші» – деп М.Әуезов анықтап көрсеткендей Ә.Ысқақов адамгершілік бағдарды қалыптастыратын элементтерді «Үлкенді сыйлау, сәлем беру, қонақасы беру, олжа салу», «Жылу беру, қызыл көтеру», «Ел қорғау, жауға аттану» бөлімдерінде, сонымен қатар бітім жолына байланысты «Кісі өлтірген адамнан құн алу, оның биліктері» бөлімінде егжей-тегжейлі баяндап өткен. [Әуезов, 1981:89]

Қорытынды. Мақалада музей қорында сақтаулы қолжазбадағы ежелден сақталып келе жатқан әдет-ғұрып, салт-дәстүрге берілген сипаттамаларға қысқаша шолу жүргізілді. Әрхам Кәкітайұлының қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін зерттеу нәтижелері оның шығармашылық мұрасында маңызды орын ала отырып, бүгінгі күні де өзектілігін жоғалтпайды.

Халқымыздың ертеден келе жатқан дәстүрі, өмір салты оның дүниетанымы мен тарихын түсінудің кілті бола отырып, мәдени байлықты сақтаудың негізі болып табылады. Қазіргі заманғы жаһандық өзгерістерге қарамастан сақталып отырған әдет-ғұрыпымыз халықтың ерекше бірегейлігін сақтаумен қатар, ұрпақты өз тарихымен, отанымен және бір-бірімен қарым-қатынасының маңыздылығын дәлелдей отырып біріктіреді. Қазақы ортада тікелей қолданыста болған жосын-жоралғылар туралы дәуір куәгерінің анықтамалары тереңірек зерттелсе, болашақ ұрпаққа тапсырылатын рухани қазынаға үлес қосатыны анық.

ӘДЕБИЕТ

Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. Алматы: Жазушы, Т. 8. Очерктер және кино-әңгіме. 1981. 456 б. ҚазССР Ғылым академиясы, М.О.Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты.

Кенжеахметұлы С. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. Алматы: «Атамұра», 2010. 384 б.

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейі қорындағы бірегей қолжазбалар мен басылымдар. / Ғылыми каталог. Иллюстрацияланған, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде. Алматы: «Өнер», 2011. 328 б.

Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі / Энциклопедия. Алматы. 2018. Т.1-5 (қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде).

Құнанбаев А. 10 томдық жинағы. Алматы: RS; Қ76 Халықаралық Абай клубы. 2020. Т.9. Абай туралы сөз: мақалалар, естеліктер. 2020. 360 б.

Ысқақов Ә. Қазақтың өмірінде болған әдет, ғұрып, салт, сана. Қолжазба. 1947 ж. 51 б.

Әлімбаев Н. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейі қорындағы бірегей қолжазбалар мен басылымдар. / Ғылыми каталог. Иллюстрацияланған, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде. Алматы: «Өнер», 2011. 328 б.

Асанова С.А. Центральный государственный музей в 40-50-е годы XX века (деятельность А.Жиренчина) // КазНУ им.Аль-Фараби. Материалы республиканской научно-практической конференции «Проблемы изучения и сохранения историко-культурного наследия» 2005 г. Алматы, 2006. 273 с.

REFERENCES

Auezov M. collection of works in twenty volumes. Almaty: writer, Vol. 8 essays and film-story. 1981. 456 p. Academy of Sciences of the Kazakh SSR, Institute of literature and art named after M. Auezov. (in Kazakh)

Kenzheakhmetuly S. traditions and customs of the Kazakh people. Almaty: «Atamura», 2010. 384 p. (in Kazakh)

Unique manuscripts and publications in the funds of the State Central Museum of the Republic of Kazakhstan. / Scientific catalog. Illustrated, in Kazakh, Russian and English. Almaty: «Art», 2011. 328 p. (in Kazakh, Russian and English)

Traditional system of Kazakh ethnographic categories, concepts and names / Encyclopedia. Almaty. 2018. Vol. 1-5 (in Kazakh, Russian and English)

Kunanbayev A. collection in 10 volumes. Almaty: RS; International Abay club. 2020.

Vol. 9. the word about Abay: articles, memoirs. 2020. 360 p. (in Kazakh)

Iskakov A. customs, traditions, customs, consciousness that existed in the life of Kazakhs. The manuscript. 1947. 51 p. (in Kazakh)

Alimbay N. unique manuscripts and publications in the fund of the State Central Museum of the Republic of Kazakhstan. / Scientific catalog. Illustrated, in Kazakh, Russian and English. Almaty: «Art», 2011. 328 p. (in Kazakh, Russian and English)

Asanova S. The Central State Museum in the 40-50s of the twentieth century (A. Zhirenchin's activity) // KazNU named after Al-Farabi. Materials of the Republican scientific and practical conference «Problems of studying and preserving historical and cultural heritage» 2005, Almaty, 2006, 273 p. (In Russian)

Автор туралы мәлімет: Орынбекова Жанна Аманғазықызы – Қазақстан Республикасы Мемлекеттік орталық музейі кіші ғылыми қызметкері (050051, Алматы қ-сы, Самал-1/44, Қазақстан), E-mail: jorynbekova@mail.ru.

Сведения об авторе: Орынбекова Жанна Амангазиновна – младший научный сотрудник Центрального государственного музея РК (050051, г.Алматы, Самал-1/44, Казахстан), E-mail: jorynbekova@mail.ru.

Information about the author: Zhanna A. Orynbekova – junior researcher of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (050051, Almaty, Samal-1/44, Kazakhstan), E-mail: jorynbekova@mail.ru.

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 22.08.2025.

Рецензенттер мақұлдаған / Одобрено рецензентами / Approved by reviewers: 29.08.2025.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 11.09.2025.